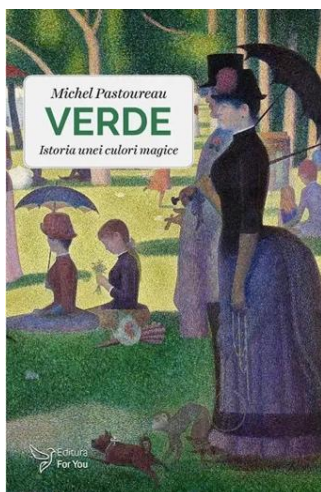

Recenzii • Reviews

Michel Pastoureau, *Verde. Istoria unei culori magice*, București, Editura ForYou, 2022, 224 p.

DOI: [10.62838/amsh-2024-0025](https://doi.org/10.62838/amsh-2024-0025)

Autorul cărții *Verde. Istoria unei culori magice* este binecunoscutul istoric Michel Pastoureau, specialist în culori, imagini, bestiare și simboluri. După ce a studiat la *École des Chartes* (clasa 1972), în 1982 a fost ales director de studii la *École Pratique des Hautes Études*, unde a deținut catedra de istorie a simbolismului occidental timp de treizeci și șapte de ani. Președinte de onoare al Societății Franceze de Heraldică, corespondent al Institutului Francez, este autorul a aproximativ șaiszeci de lucrări, dintre care zece au fost traduse în peste treizeci de limbi.

Cartea sa autobiografică, *Culorile amintirilor noastre* (Ed. Seuil, 2010), a câștigat premiul Médicis-Essai. Una dintre cele mai recente lucrări ale sale, *Yellow. Story of a Color* (Ed. Seuil, 2019), a primit Premiul Montaigne¹. Interesul lui pentru istoria culorilor s-ar putea spune că are rădăcini adânci în întâmplări din copilărie, așa cum singur mărturisește. „Am avut capricii colorate”, spunea el. Odată, părinții i-au cumpărat o jachetă pentru a merge la o nuntă. Voia una bleumarin închis. Mama lui s-a hotărât pentru o nuanță mai deschisă. A fost o experiență proastă. „La nuntă am avut impresia că toată lumea se uita la mine pentru că jacheta mea albastră nu era suficient de închisă”. Altă dată, tatăl său avea de gând să-i cumpere o bicicletă pentru adulți, dar era galbenă și el voia mereu o bicicletă verde. Galben? Imposibil. Trebuia să fie verde. Rezultatul? „Am rămas fără bicicletă”. Într-o librărie a găsit romanul *Invahoe*, de Walter Scott, între volumele de istorie medievală. L-a citit la vârsta de opt ani, după ce a văzut filmul *Technicolor* al lui Richard Thorpe și a fost fascinat de el. Aici se află originea obsesiei sale pentru evul mediu, și în special pentru a doua jumătate a secolului al XII-lea. Michel Pastoureau a crescut într-o familie de intelectuali și artiști (tatăl său era prieten cu André Breton, părintele suprarerealismului).

¹ https://www.goodreads.com/author/show/184463.Michel_Pastoureau, accesat în 22.10.2024.

Istoricii care descoperă un pământ neexplorat – sau puțin explorat – până când creează o nouă disciplină sunt rari. În cazul lui Michel Pastoureau acest teritoriu nou este istoria culorilor, la care a ajuns venind dinspre heraldică. Pentru el, evul mediu – și întotdeauna secolul al XII-lea în special – este o etapă decisivă, dar cărțile sale acoperă toată istoria occidentală. A publicat până în prezent mai multe volume din istoria culorilor: cele dedicate culorilor albastru, negru, verde, roșu, galben și alb, atât în franceză, cât și în engleză. Anul acesta, 2024, a apărut și cartea despre culoarea roz². „Luate împreună, volumele anterioare despre *Albastru* (2001), *Negru* (2009), *Verde* (2013) și *Roșu* (2017), plus noua carte, *Galben*, reprezintă un edificiu la care Michel Pastoureau a lucrat, a construit timp de o jumătate de secol: o istorie a culorilor în cea mai mare parte în Europa, de la vechii greci și romani până în epoca contemporană³.

Verde. Istoria unei culori magice este o carte care ne introduce în fascinantă istorie a culorii verde și care încearcă să refacă istoria socială, culturală și simbolică a acestei culori în Europa, din preistorie până în epoca contemporană. Cartea nu ne este prezentată ca o enciclopedie a verdelui, ea fiind mai degrabă o istorie simbolistică a acestei culori, care nu este singură în această călătorie, ci însoțită și de alte culori: albastru, roșu, negru și alb. A refăce istoria unei culori nu este un lucru ușor, autorul apelând la surse variate (opere de artă, înscrisuri, documente, lucrări literare, etc.)⁴. Michel Pastoureau mărturisește și că a întâmpinat anumite dificultăți de ordin documentar, căci peste sursele sale (obiectele, operele de artă, imaginile și monumentele) a trecut patina timpului și multe dintre ele nu se mai găsesc în culorile lor originale, deoarece modul în care s-au păstrat, modul în care au fost iluminate (făclie, lampa cu ulei, lumânarea de seu)⁵ au făcut să existe o transformare a culorilor, o decolorare sau chiar mai rău, acestea s-au pierdut de tot. De asemenea, a întâmpinat dificultăți de ordin metodologic (căci a pornit de la inexistența unor metode de cercetare în acest domeniu)⁶, precum și dificultăți de ordin epistemologic (căci ochiul antic și cel medieval nu percepeau culorile la fel precum ochiul uman din secolul XXI)⁷.

² Marc Bassets, *Istoricul Michel Pastoureau: „Dacă un roman ar sosi în 2024, ar fi surprins să vadă atât de mult bleumarin”*, în „El Pais” (ediția engleză), numărul din 12.03.2024. Accesat în 22.10.2024.

³ *Ibidem*.

⁴ Michel Pastoureau, *Verde-istoria unei culori magice*, București, Editura ForYou, 2022, p. 9.

⁵ *Ibidem*, p. 10.

⁶ *Ibidem*, p. 10.

⁷ *Ibidem*, p. 11.

Dar ce este o culoare și cum a fost ea percepută, cum ar putea fi ea definită? Cel mai bine ne răspunde autorul și anume că o culoare se definește mai întâi ca un fapt social, și nu ca o materie sau ca un fragment de lumină ori ca o senzație, iar ceea care face din culoare un fapt social este societatea care îi definește sensul, îi construiește codurile și valorile, îi organizează practicile și îi determină mizele. Putem spune așadar, că dacă societatea nu dispune de percepția necesară ca să asimileze în practicile ei o anumită culoare degeaba ea se regăsește în natură, pentru societate ea este ca și inexistentă.

Ca să înțelegem cum și ce a însemnat universul culorilor pentru antici și pentru evul mediu Michel Pastoureau ne avertizează că este nevoie să fie analizate mai multe culoare: vocabularul, limba vorbită, chimia, pigmenții, tehnica vopsitului, codul vestimentar, locul culorilor în viața cotidiană și marea influență pe care Biserica a avut-o în ceea ce privește clasificarea, acceptarea sau chiar negarea unei culori. Înainte de a fi redată prin vopsit sau pictură, omul a văzut acea culoare în natură, unde deși era înconjurat și se folosea de ea, nu a redat-o. De ce omul nu a redat o culoare de care era înconjurat este greu de spus, iar istoricul Pastoureau a propus câteva cauze: unele materiale (nu existau surse din care să se facă o vopsea), altele tehnice, biologice, ideologice sau chiar simbolice. În paleolitic omul avea o paletă cromatică foarte redusă, existând doar trei culori pe care acesta le folosea frecvent: roșu, negru sau uneori maro, dar albastru și verde aproape deloc. Epoca neoliticului nu a adus nicio schimbare în ceea ce privește paleta cromatică, iar verdele a rămas la fel inexistent în viața socială, religioasă sau în operele artistice.

În antichitate și în special în antichitatea greacă, consideră Michel Pastoureau, la începutul ei culoarea verde lipsește, ea nu are nici măcar un loc în vocabularul limbii, și abia în epoca elenistică verdele a început să fie prezent, amintit cu termenul *prasinós*⁸ (culoarea prazului). De altfel, grecii considerau că acele culori care se regăseau în natură nu erau culori în adevăratul sens al cuvântului, culoarea adevărată în optica lor fiind cea produsă artificial⁹. În schimb, romanii nu au avut aceste dificultăți, trăind mai mult în mediul rural și fiind mai mult înconjurați de vegetație, ceea ce i-a făcut să fie mai atenți la verdele ce-i înconjura, să-i găsească o denumire și să-l folosească. Totodată, dezvoltarea tehnicii vopsitului la romani, mai mult decât la greci, ajută la evoluția acestei culori. Tehnica vopsitului în verde a fost dificilă, cu toate că azi orice copil știe că amestecând galben și albastru

⁸ *Ibidem*, p. 16.

⁹ *Ibidem*, p. 21.

obținem culoarea verde. Dar studiind vechile tehnici, Pastoureau a conchis că aceasta nu era cunoscută de vopsitori, plantele alese pentru a colora țesăturile nu erau destul de puternice ca să dea o culoare realistă, dimpotrivă, se ajungea frecvent la nuanțe cenușii¹⁰.

Căutând răspunsuri la întrebările sale și în alte surse, Michel Pastoureau a remarcat că *Biblia* în schimb conținea puține expresii referitoare la culori, fiind mult mai bine exprimat materialul decât culoarea: purpură, aur, argint, abanos, fildes¹¹. Textul biblic acordă mai multă atenție luminii, naturii și calității materialelor care să exprime măreția, strălucirea, bogăția sau sărăcia. Așa că verdele este absent în *Biblie*, iar modul în care acesta era redat se referea întotdeauna la iarbă sau la vegetație¹².

Autorul analizează istoria și evoluția culorii verde pe teritorii europene, dar nu poate vorbi despre ea fără a ne introduce și în influența lumii musulmane. *Coranul*, cartea sfântă a islamului, asociază culoarea verde cu o culoare pozitivă atribuită vegetației, primăverii, cerului și paradisului, dar și cu faptul că era culoarea preferată a profetului Mohamed¹³. În timpul cruciadelor, albului și roșului de pe steagul și mărcile vestimentare ale cruciaților, li se opunea o culoare diferită, verdele, care a devenit începând cu secolul al XII-lea culoarea religioasă a islamului.

De asemenea, Michel Pastoureau a constatat că în evul mediu culoarea verde a fost asociată cu tinerețea, deoarece era o culoare schimbătoare, fără consistență, după modelul tinereții, adolescenței, iar tinerii și fetele aflate în pragul măritişului purtau acum haine de culoare verde. Totodată, verdele era considerată culoarea speranței în Occident, dar la sfârșitul evului mediu a devenit culoarea maternității, așa cum rezultă din miniaturile care o reprezentau pe Sf. Elisabeta însărcinată cu viitorul Ioan Botezătorul și care în aceste miniaturi purta rochia verză¹⁴. Călătoria lui Michel Pastoureau în lumea culorii verde a continuat cu ceea ce se întâmpla la sfârșitul evului mediu și începutul epocii moderne, când au apărut lucrări consacrate frumuseții, armoniei și simbolisticii culorilor, cum au fost cele ale lui Fluvio Pellegrini Morato, *Del significato del colori* (1535), Ludovico Dolce, *Dialogo dei colori* (1565) sau cea a lui Jean Robertet, *L'Exposition des couleurs*, în Franța secolului al XV-lea¹⁵.

Verdele a ajuns să fie în secolul XXI nu doar o culoare simbolică în raportul său cu natura, sportul, igiena, sănătatea și

¹⁰ *Ibidem*, p. 31.

¹¹ *Ibidem*, p. 39.

¹² *Ibidem*, p. 40.

¹³ <https://seekersguidance.org/answers/general-counsel/the-green-turban-and-the-prophets-peace-be-upon-him-favorite-color/> accesat în 22.10.2024.

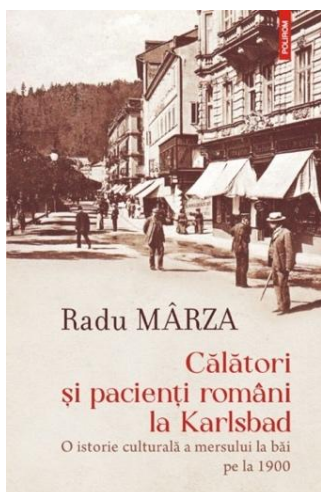
¹⁴ *Ibidem*, p. 81.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 128-129.

curățenia, ci și-a făcut loc și în domeniul civic și cel al partidelor politice, devenind tot ce nu a putut să fie în antichitate, o culoare ideologică și politică¹⁶.

Desigur, rolul jucat de culoarea verde în istoria omenirii nu a fost constant, dar ne determină să ne întrebăm ce ar fi fost dacă ar fi avut norocul culorii negre. Concluzia istoricului Pastoureau nu-i minimizează semnificația, căci chiar dacă a jucat un rol secundar, totuși culoarea verde a fost o prezență în artă, vestimentație, literatură sau religie. La fel ca și în cazul altor culori, percepția oamenilor asupra culorii verde s-a schimbat odată cu evoluția societății, a tehnicilor de vopsire, a fabricării vopselelor, dar și a intervenției din partea Bisericii. Rolul său ambivalent a făcut ca istoria acestei culori să-l conducă pe autor la cercetarea și scrierea acestei cărți, la explorarea modului în care o simplă culoare poate să capete sensuri complexe și multiple, care să reflecte schimbările culturale, sociale și politice. Cartea *Verde. Istoria unei culori magice* se adresează oricui ar dori să fie familiarizat cu istoria culorilor care ne înfrumusețează și ne îmbogățesc viața.

Mihaela Duca*

Radu Mârza, *Călători și pacienți români la Karlsbad. O istorie culturală a mersului la băi pe la 1900*, Iași, Editura Polirom, 2022, 499 p.

[DOI: 10.62838/amsh-2024-0026](https://doi.org/10.62838/amsh-2024-0026)

Pentru a putea înțelege mai bine cartea, ar trebui să vorbim puțin despre autor. Radu Mârza este conferențiar la Facultatea de Istorie și Filosofie din Cluj-Napoca, tutore al specializării „Turism cultural”, fiind un istoric preocupat de istoria medievală și premodernă românească, istoria slavilor, slavistică, istoria Europei Centrale, istoriografie și istoria călătoriei¹. Radu Mârza este un autor prolific, pe lângă cărțile de istorie culturală a călătoriei, precum *Călători români privind pe fereastra*

¹⁶ *Ibidem*, p. 207

* Master's Student, George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and, Technology of Târgu Mureș, mihaeladuca443@gmail.com

¹https://hiphi.ubbcluj.ro/personal/radu_marza.html, accesat la 28 noiembrie 2024.